

Welzijn en welvaart

Gerbrand Komen

Augustus 2019

Studiekring Emeriti, AUV, Amsterdam

Inhoud

1. Enkele begrippen: welzijn, geluk, welvaart en brede welvaart.....	3
2. Subjectief welzijn.....	5
3. De World Happiness Rapporten.....	9
4. Monitoring brede welvaart	14
5. Sturen op brede welvaart.....	17
6. Slotopmerkingen	20
7. Appendix A – Mijlpalen in de ontwikkeling van welvaartsindicatoren	21
8. Appendix B - Alternatieve indicatoren	22
9. Literatuur.....	22

Leeswijzer

Dit is een overzicht van literatuur over menselijk welzijn, over metingen van welzijn en pogingen om de bevordering van welzijn te integreren in de politieke besluitvorming. Daarbij hoort een zoektocht naar geschikte indicatoren van vooruitgang. Het eerste hoofdstuk laat zien hoe de op zich vage begrippen geluk, welzijn en welvaart concreter gemaakt kunnen worden. Hoofdstuk 2 bevat een samenvatting van wat er bekend is over geluk vanuit psychologisch perspectief, met nadruk op het geluk van individuele personen. Hoofdstuk 3 gaat over de World Happiness Rapporten die informatie bevatten over geluk op geaggregeerd niveau per land, en over welvaartsfactoren die daarmee correleren. Hoofdstuk 4 laat zien hoe welzijn en welvaart in Nederland in kaart zijn gebracht in de CBS Monitor Brede Welvaart. Hoofdstuk 5 gaat over de rol van de overheid bij het sturen op welzijn. Ter afsluiting volgen dan nog enkele slotopmerkingen.

1. Enkele begrippen: welzijn, geluk, welvaart en brede welvaart

Welzijn, geluk en welvaart zijn vage begrippen, die om een nadere precisering vragen. Omdat er geen algemeen aanvaarde definities zijn doe ik zelf maar een poging.

Welzijn/geluk

In de praktijk worden de begrippen welzijn en geluk¹ door elkaar gebruikt, nagenoeg als synoniemen. Ik zal dat in dit stuk ook doen. Het gaat dan om het overkoepelende concept welzijn/geluk (of kortweg geluk). Daarbij worden verschillende soorten geluk onderscheiden.

1. *Als gevoel*

Welzijn/geluk als gevoel/stemming (hedonisch of emotioneel geluk). De aanwezigheid van positieve emoties (zoals vreugde en tevredenheid) en de afwezigheid van negatieve emoties (zoals pijn en verdriet). Omdat er veel verschillende emoties² zijn, is dit begrip nog steeds vaag, en afhankelijk van wat benadrukt wordt, bijvoorbeeld alleen vreugde, of ook het fijne gevoel dat je met iets bezig bent. Verder fluctueren emoties, dus het doet er ook toe hoe je middelt in de tijd.

2. *Als oordeel over de toestand waarin iemand verkeert*

Welzijn/geluk, gedefinieerd als een cognitief oordeel over hoe goed iemand het heeft in zijn of haar leven. Ook dit kan natuurlijk op vele manieren nader gepreciseerd worden.

3. *Als levenswijze*

Aristoteles (eudaimonisch geluk): een juiste levenswijze, gekenmerkt door het hebben van een doel in het leven, persoonlijke groei en ontwikkeling, en goede relaties met anderen. Moderne onderzoekers zien dit liever als ingrediënten voor een goed leven, die je moet onderscheiden van een oordeel over de kwaliteit van leven.

Vaak is uit de context duidelijk wat er bedoeld wordt. En soms combineert men 1. en 2.

Welzijn/geluk is dan een breed begrip, dat zowel een cognitieve als een emotionele kant heeft. Het gaat na hoe goed iemand het heeft in zijn of haar leven, cognitief en emotioneel.

Bij het wetenschappelijk geluksonderzoek worden de begrippen concreter gemaakt door ze te operationaliseren. Dat kan op veel manieren.

In de benadering van de Wereld Gezondheidsorganisatie ([WHO](#), 1998) wordt gevraagd aan te geven welk deel van de tijd in de afgelopen 14 dagen de volgende beweringen van toepassing waren:

1. Ik voelde me vrolijk en in een opperbeste stemming
2. Ik voelde me rustig en ontspannen
3. Ik voelde me actief en doelbewust
4. Ik voelde me fris en uitgerust wanneer ik wakker werd
5. Mijn dagelijkse leven was gevuld met dingen die me interesseren

Ik vond deze benadering inspirerend, omdat het uitnodigt om na te denken over wat welzijn en geluk voor mijzelf betekenen.

¹ Ik beperk me tot geluk in de betekenis van het Engelse happiness.

² Er is inmiddels ook veel bekend over de biologie van emoties. Zie, bijvoorbeeld, het boek *The Feeling Brain: The Biology and Psychology of Emotions* (Johnston en Olsen 2015), maar dat laat ik verder buiten beschouwing.

Geluksonderzoekers kiezen meestal voor een andere insteek door vragen te stellen van het type: “alles overziend hoe tevreden bent u met uw leven”. Men gebruikt dan ook wel de term levenstevredenheid in plaats van welzijn of geluk. Soms worden er ook meer directe vragen gesteld “alles overziend kunt u aangeven hoe gelukkig u bent”. In beide benaderingen gaat het om het oordeel dat de betrokkene zelf geeft. Men spreekt daarom van subjectief welzijn, en, afhankelijk van de vraagstelling, van levenstevredenheid en geluk. Dit kan verwarrend zijn. Het is daarom belangrijk om steeds voor ogen te houden welke specifieke invulling er gegeven is.

Er zijn ook studies die zich puur op de emotionele aspecten richten en bijvoorbeeld vragen hoe vaak mensen specifieke emoties hebben (Gallup, 2019). In alle gevallen is de precieze vraagstelling natuurlijk van groot belang.

Welvaart (*prosperity*)

Terwijl *welzijn* iets zegt over de toestand van een mens, wordt *welvaart* meestal gebruikt om iets te zeggen over de externe levensomstandigheden, dus over omgevingsfactoren. Ik vind dat een nuttig onderscheid. Helaas houdt niet iedereen zich aan die afbakening, maar meestal is uit de context wel duidelijk wat er bedoeld wordt.

Er zijn allerlei definities van het begrip welvaart in omloop. Ik kies hier voor [deze](#):

- Welvaart is de mate waarin iemand in staat is om in zijn/haar behoeften te voorzien met schaarse middelen.

Ook dit begrip is weer vaag omdat het afhangt van wat er met behoeften bedoeld wordt, en daar zijn boeken over vol geschreven³. Zelf vind ik het verschil tussen behoeftes, doelen en, gewoon, wat je graag zou willen niet zo groot. Je kunt dan verschillende soorten behoeftes onderscheiden:

1. Voedsel en andere materiële zaken
2. Niet materiële dingen zoals goede sociale relaties, vrijheid en zelfontplooiing
3. Idealen, zoals, bijvoorbeeld, het verlangen naar een betere wereld met welzijn voor iedereen en behoud van de natuur

De vraag is nu hoe je welvaart voor ieder van die categorieën concreter kunt maken. Traditioneel kijkt men voor de eerste categorie vaak naar het bruto binnenlands product (bbp), kennelijk vanuit de gedachte dat een goed draaiende economie voor voldoende voedsel en spullen zal zorgen. Maar daar is kritiek op, want de werkelijkheid is natuurlijk veel ingewikkelder, bv doordat het kwantitatieve volume van de behoefte door allerlei processen beïnvloed kan worden en omdat ook in een goed draaiende economie bepaalde goederen schaars kunnen zijn.

Van den Bergh (2009) spreekt van een paradox: ondanks een halve eeuw kritiek neemt het bbp toch nog steeds een belangrijke plaats in als maat van vooruitgang.

³ Zie, bijvoorbeeld, Maslow (1943), die menselijke behoeftes in kaart bracht en ordende op grond van tekstanalyses; Brysbaert (2018) voor een actuele bespreking van dat onderwerp; Ward en Lasen (2009) over de relatie tussen behoeftes en consumptisme; en Roberts en Robins (2000) over ‘major life goals’. Wat betreft het ‘verlangen naar een betere wereld’ heb ik geen goed overzicht van onderzoek naar menselijke voorkeuren. Je zou de duurzame-ontwikkelingsdoelen (UN, 2015) kunnen opvatten als een beschrijving van wat ‘men’ op dit gebied voor ogen heeft.

Voor de behoeftes uit de tweede en derde categorie is het bbp geen goede indicator. Je zou immers willen weten in hoeverre sociale relaties, vrijheid, etc aan de behoefte voldoen. Er is daarom veel energie gestoken in de definitie van geschikte indicatoren. (Zie appendix A voor enige mijlpalen; en Appendix B voor pogingen om een alternatief voor het bbp te construeren). Dit heeft er toe geleid dat velen er nu de voorkeur aan geven om het bbp aan te vullen met een breder dashboard van indicatoren, die iets zeggen over de *economie, sociale aspecten, duurzaamheid* en het *milieu*. Men spreekt dan van *brede welvaart*. In Hoofdstuk 4 zal ik laten zien met welke specifieke indicatoren het CBS dit brede-welvaartsbegrip concreet heeft gemaakt.

Nu eerst meer over geluk en welzijn. In hoofdstuk 2 ligt de nadruk op het geluk van individuele personen. Hoofdstuk 3 gaat over geluk op geaggregeerd niveau per land.

2. Subjectief welzijn

Er is heel veel onderzoek gedaan naar geluk en welzijn. Verreweg het grootste deel van dit onderzoek is gebaseerd op het eigen oordeel dat mensen hebben over hun eigen welzijn, het subjectieve welzijn (subjective wellbeing, SWB). In dit hoofdstuk zal ik proberen de belangrijkste onderzoeksresultaten samen te vatten. Ik doe dat aan de hand van het overzichtsartikel *Advances and Open Questions in the Science of Subjective Well-Being* (Diener et al, 2018; hieronder verder aangeduid als Diener), waar details en bronvermeldingen te vinden zijn.

Diener begint met onderstaande grafiek van het aantal publicaties waarin het begrip 'subjective well-being' genoemd wordt.

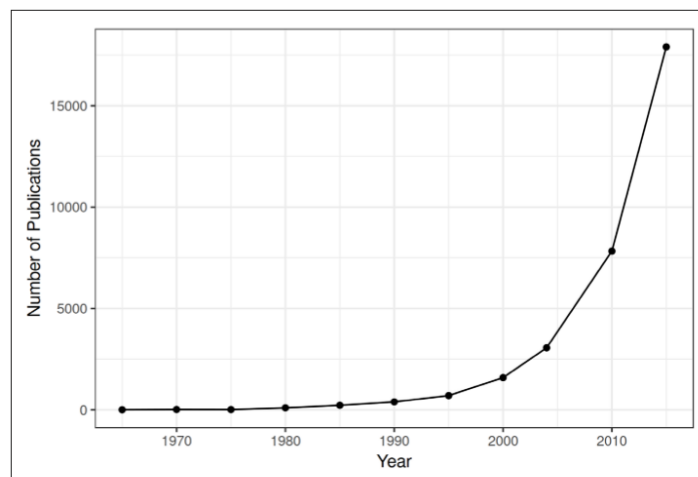

Figure 1: Annual Number of Scholarly Publications Mentioning Subjective Well-Being*.
* Based on a search of Google Scholar.

Een forse groei, en een totaal van 170 000 artikelen sinds 1999!

Subjectief welzijn is een inperking van het algemene begrip welzijn/geluk, maar het ontleent daaraan ook zijn kracht. Het is namelijk een belangrijke graadmeter die gebruikt kan worden om het effect van gebeurtenissen en beleid op de ervaren levenskwaliteit in kaart te brengen.

Het onderzoek naar subjectief welzijn gaat met behulp van vragenlijsten. Er is veel onderzoek gedaan naar de betrouwbaarheid van die methode. Ook is bijvoorbeeld nagegaan in hoeverre het weer invloed heeft op iemands oordeel. Daarbij zijn overwegend heel kleine effecten gevonden. Zelf vind ik de methodologische discussie op dit punt minder interessant. Subjectief welzijn is immers per definitie subjectief. Dus dan moet je gewoon accepteren dat er allerlei invloeden op de antwoorden zijn. De antwoorden zijn per definitie betrouwbaar.

Het interessants vind ik onderzoek naar factoren die correleren met subjectief welzijn.

Predictoren, correlaties en oorzaken

Ik heb wel eens gelezen dat het vermogen om gelukkig te zijn als volgt op te splitsen is: 30 % aangeboren, 10 % sociale relaties, 10 % opleiding en beroep, en dat in Nederland maar zo'n 5% van de verschillen in geluk gepaard met verschil in inkomen. Dat is ongetwijfeld te kort door de bocht, maar het geeft wel een denkrichting. Preciezer is het uitgebreide overzicht van Diener, dat ik hieronder kort samenvat. Er zijn drie invalshoeken:

1. demografische factoren en levensomstandigheden
2. culturele invloeden
3. psychologische processen

Demografische factoren en levensomstandigheden

Diener onderscheidt de volgende aspecten: sociale relaties, inkomen en vermogen, religie, levensfase, opleidingsniveau, gender, en gezondheid.

Sociale relaties

Onderzoek heeft laten zien dat sociale relaties een belangrijke rol spelen. Er is discussie over de mate waarin. Huwelijk en verlies van een dierbare hebben robuuste maar kleine en soms tijdelijke effecten.

Inkomen en vermogen

Het effect van inkomen en vermogen op subjectief welzijn staat buiten kijf. Correlaties liggen tussen de 0.15 en 0.2. Verklaringen liggen voor de hand. Met geld kun je je levensomstandigheden verbeteren. Er zijn wel een aantal interessante, onopgeloste issues, namelijk 1. of er verzadiging optreedt, waarbij het geluk boven een bepaalde drempel niet of minder toeneemt bij verder toenemend inkomen; 2. de vraag wat er beter correleert met subjectief welzijn: het inkomen of de toename van het inkomen; en 3. (geaggregeerd, per land) de mate van correlatie tussen economische groei en subjectief welzijn.

Religie

Er is interessant onderzoek gedaan naar de relatie tussen religie en subjectief welzijn. Statistisch is die relatie in meerdere studies aangetoond. Onderzoek richt zich op het onderliggende mechanisme (beter sociaal netwerk? hebben van een overtuiging? religieuze praktijken?), en ook op culturele en persoonlijke variaties.

Levensfase

Omstreden is de samenhang met de levensloop. Sommige studies vonden een u-vorm met relatief groot subjectief welzijn op jongere en oudere leeftijd en een minimum rond de 40 jaar.

Opleidingsniveau

Het opleidingsniveau correleert maar zwak met subjectief welzijn op individueel niveau. Op een geaggregeerd niveau is er wel een relatie tussen het gemiddelde opleidingsniveau in een gebied of land en het gemiddeld subjectief welzijn.

Gender

Gender heeft geen grote invloed. Er zijn wel studies die kleine verschillen vinden en toeschrijven aan de specifieke omstandigheden, soms met verrassende resultaten. Zo vond een studie dat het verschil in subjectief welzijn tussen mannen en vrouwen het kleinst is in landen met matig gunstige condities voor vrouwen. In landen met gunstige of juist ongunstige condities waren de verschillen groter.

Gezondheid

Ook de relatie met gezondheid is onderzocht. Die relatie is in het algemeen niet groot, maar als je per aandoening kijkt zijn er grote verschillen. Opvallend: de correlatie tussen iemands eigen subjectieve beoordeling en subjectief welzijn is groter dan de relatie tussen een objectieve beoordeling van de gezondheid en subjectief welzijn.

Culturele invloeden

Individuele doelen, waarden en voorkeuren spelen een belangrijke rol bij het subjectief beleven van welzijn. Omdat doelen, waarden en voorkeuren samenhangen met de cultuur, verwacht men een invloed van cultuur op het subjectieve welzijn. Onderzoek heeft laten zien dat dat inderdaad het geval is.

Een voorbeeld is een onderzoek dat vond dat Amerikanen geluk meer associëren met persoonlijk succes en intense positieve gevoelens, terwijl Chinezen spirituele verrijking noemden. Dergelijke verschillen werden ook gevonden bij de vergelijking van christelijke en boeddhistische teksten. Interessant vind ik een onderzoek waarin Koreanen en Amerikanen gevraagd werd hoe gelukkig Jezus was. De antwoorden verschilden. De (meest christelijke) Koreanen benadrukten zijn lijden, de Amerikanen noemden hem vooral ontzagwekkend en welwillend. Dus zelfs binnen een godsdienst spelen culturele verschillen een rol. Diener concludeert dat cultuur belangrijk is voor de interpretatie van SWB-onderzoek. De invulling van het begrip subjectief welzijn is cultuurafhankelijk, en de predictoren zijn dat naar verwachting ook.

Psychologische processen

Bovenstaande bevindingen, gebaseerd op de statistische analyse van externe factoren op groepsniveau, maken nieuwsgierig naar de onderliggende interne (psychologische en biologische) processen. Daar is ook weer heel veel onderzoek naar gedaan. Dat heeft niet geleid tot een alomvattende theorie, maar wel tot allerlei interessante bevindingen.

Persoonlijkheid

Er is een duidelijke correlatie tussen subjectief welzijn en persoonlijkheidskenmerken (die voor een deel aangeboren zijn). Zo zijn extraverte personen gemiddeld gelukkiger dan introverte personen. En stabiele personen winnen het van mensen met een neurotische aard. Onderzoekers speculeren over biologische verklaringen voor dit soort verschillen. Daarbij wordt bijvoorbeeld gekeken naar de ontwikkeling van het beloningssysteem in de hersenen.

Behoeftes en doelen

Mensen hebben behoeftes en doelen. Subjectief welzijn kan voor een deel verklaard worden door de discrepantie tussen wat men wenst en wat men heeft. Daarbij zijn weer interessante externe verschillen. In armere landen speelt de beschikbaarheid van basisvoorzieningen een belangrijke rol, in door geweld geteisterde gebieden weegt veiligheid zwaar, en in ontwikkelde landen is zelfontplooiing relatief belangrijk. Andere dingen zoals de behoefte aan sociaal contact en de behoefte aan vaardigheden lijken universeel. Opvallend: vrijheid wordt belangrijker gevonden in Oost- en Zuid-Azië dan in Noord-Europa.

Doelen zijn vaak strijdig. Dit geeft allerlei complicaties. Een studie suggereert dat groter subjectief welzijn als volgt bereikt kan worden: *not to find the single best choice or find one signature strength, but rather try to have a balanced life with 'the right goals', the right motives, and the relevant experiences*. Dat klinkt mooi maar ander onderzoek laat zien dat mensen niet altijd weten wat de *right goals* zijn, en een foute inschatting kunnen maken van het effect van het bereiken van bepaalde doelen.

Aanpassing aan levensgebeurtenissen

Volgens oudere studies hebben levensgebeurtenissen, zoals huwelijk, ziekte en verlies van een partner, maar een kortdurend en klein effect op het subjectief welzijn. Latere studies hebben laten zien dat het wel wat ingewikkelder is. Veranderingen in subjectief welzijn hangen af van het soort gebeurtenis, van de omstandigheden en van de persoonlijkheid van de betrokkene.

Cognitieve theorieën

Er is veel onderzoek gedaan naar de rol van aandacht, interpretatie en geheugen. Uit dat onderzoek komt naar voren dat gelukkige mensen meer gewicht geven aan positieve gebeurtenissen. Ze besteden er meer aandacht aan, en ze herinneren het zich beter. Bij negatieve gebeurtenissen, zoals afwijzing na aanmelding voor een bepaalde school, wordt de interpretatie van de werkelijkheid bijgesteld: "Het was eigenlijk helemaal niet zo'n goede school".

De sociaal-ecologische benadering

De meer recente sociaal-ecologische of interactionele benadering bestudeert het effect van predictoren van subjectief welzijn in de context van de externe omstandigheden en de specifieke waarden van de betrokkene. Het is een aanpak waarbij de eerder besproken effecten in samenhang bekeken worden.

Tot zover een zeer beknopte samenvatting van Dieners bespreking van predictoren, correlaties en oorzaken van subjectief welzijn.

Tot slot bespreekt Diener nog twee interessante aspecten, namelijk het nut van interventies, en de gevolgen van welzijn.

Interventies

Veel mensen willen hun geluk vergroten. Er zijn daarom allerlei technieken ontwikkeld met als doel mensen gelukkiger te maken. Dit heeft zijn neerslag gevonden in talloze boeken en trainingsprogramma's. Wetenschappelijk onderzoek lijkt er op te wijzen dat interventies succesvol kunnen zijn.

Gevolgen van welzijn

Er is ook onderzoek gedaan naar gevolgen van welzijn. Zo heeft men gevonden dat gelukkige mensen gezonder, veerkrachtiger en productiever zijn, langer leven, betere sociale relaties hebben en betere burgers zijn. Ik vraag me daarbij wel af of oorzaak en gevolg wel uit elkaar te houden zijn. Interessant is dat extreem geluk geassocieerd lijkt met minder succes bij het werk. Negatieve gevoelens helpen om in actie te komen.

3. De World Happiness Rapporten

Sinds 2012 verscheen ieder jaar (2014 uitgezonderd) een editie van het World Happiness Report met een kwantitatieve schatting van het gemiddeld subjectief welzijn (ik noem het maar *happiness* in dit hoofdstuk) per land, voor bijna alle landen. De rapporten bevatten ook steeds een uitgebreide analyse van de resultaten, met ieder jaar een andere focus, maar de *happiness*-rangorde krijgt over het algemeen de meeste aandacht in de pers.

Volgens het meest recente rapport, uit 2019, waren dit de 10 hoogst scorende landen in de *happiness*-rangorde over de periode 2016-2018 (op een schaal van 0 tot 10):

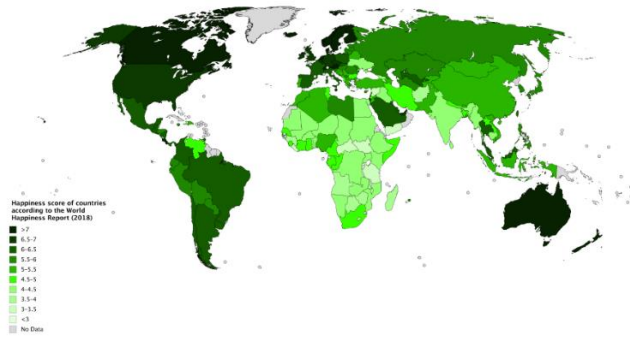
1. Finland (7.769)
2. Denemarken (7.600)
3. Noorwegen (7.554)
4. IJsland (7.494)
5. Nederland (7.488)
6. Zwitserland (7.480)
7. Zweden (7.343)
8. Nieuw Zeeland (7.307)
9. Canada (7.278)
10. Oostenrijk (7.246)

Per land worden betrouwbaarheidsintervallen geschat. Deze zijn van de grootteorde ± 0.1 . Dit maakt dat de kleine verschillen tussen twee opvolgende landen soms net wel en soms net niet significant zijn. De 10 laagst scorende landen zijn:

147. Haïti (3.597)
148. Botswana (3.488)
149. Syrië (3.462)
150. Malawi (3.410)
151. Jemen (3.380)
152. Rwanda (3.334)
153. Tanzania (3.231)
154. Afghanistan (3.203)
155. Centraal-Afrikaanse Republiek (3.083)
156. Zuid-Soedan (2.853)

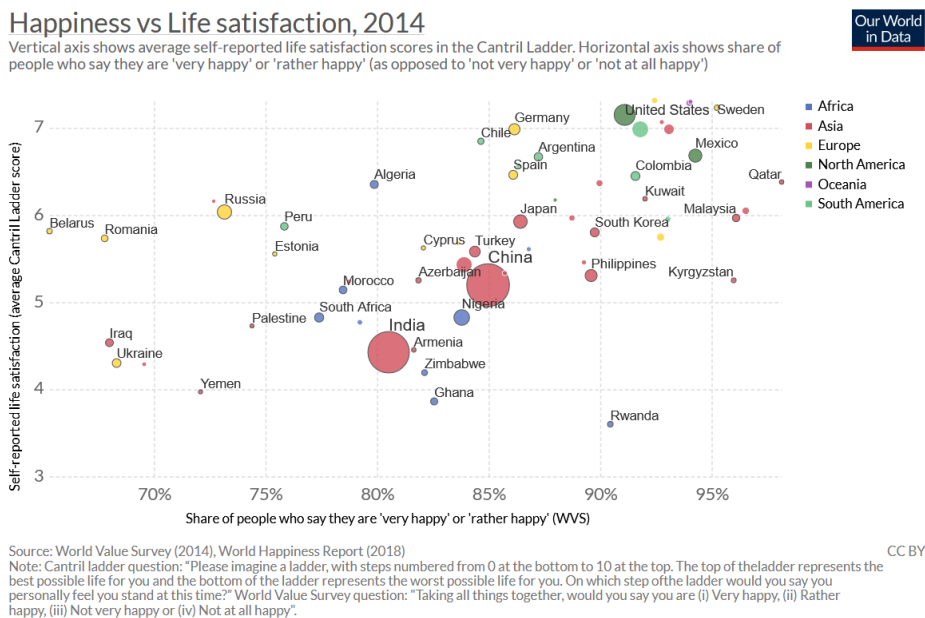
De schattingen van de betrouwbaarheidsintervallen zijn nu wat groter, bijvoorbeeld ± 0.2 voor Syrië.

Onderstaand figuur uit een eerder rapport (2018) toont de geografische verdeling:

De bron van de gegevens is Gallup, een bedrijf dat jaarlijks een World Poll houdt (<https://www.gallup.com/178667/gallup-world-poll-work.aspx>), waarin gegevens worden verwerkt van, per land, zo'n 1000 interviews (met enkele uitzonderingen). Bij de keuze van te interviewen personen wordt gestreefd naar representativiteit. In de meeste landen worden de interviews per telefoon gehouden, maar in landen waar dat niet lukt worden mensen thuis bezocht. Het interview bestaat uit een groot aantal vragen. Geïnterviewden wordt onder meer gevraagd om hun leven een cijfer te geven op een schaal van 0 (slechtst denkbaar) tot 10 (best denkbaar)⁴. Dat cijfer is dus een maat voor hun subjectieve welzijn. De bovenstaande *happiness*-score is het gemiddelde van die cijfers per land.

Het is interessant om de resultaten van de Gallup World Poll, waarin gevraagd werd naar de levenstevredenheid, te vergelijken met een peiling in het kader van de [The World Value Survey](#)⁵, waarin direct naar iemands geluk gevraagd werd. Onderstaande figuur toont het resultaat: enige mate van correlatie, maar ook flinke afwijkingen van de trend.

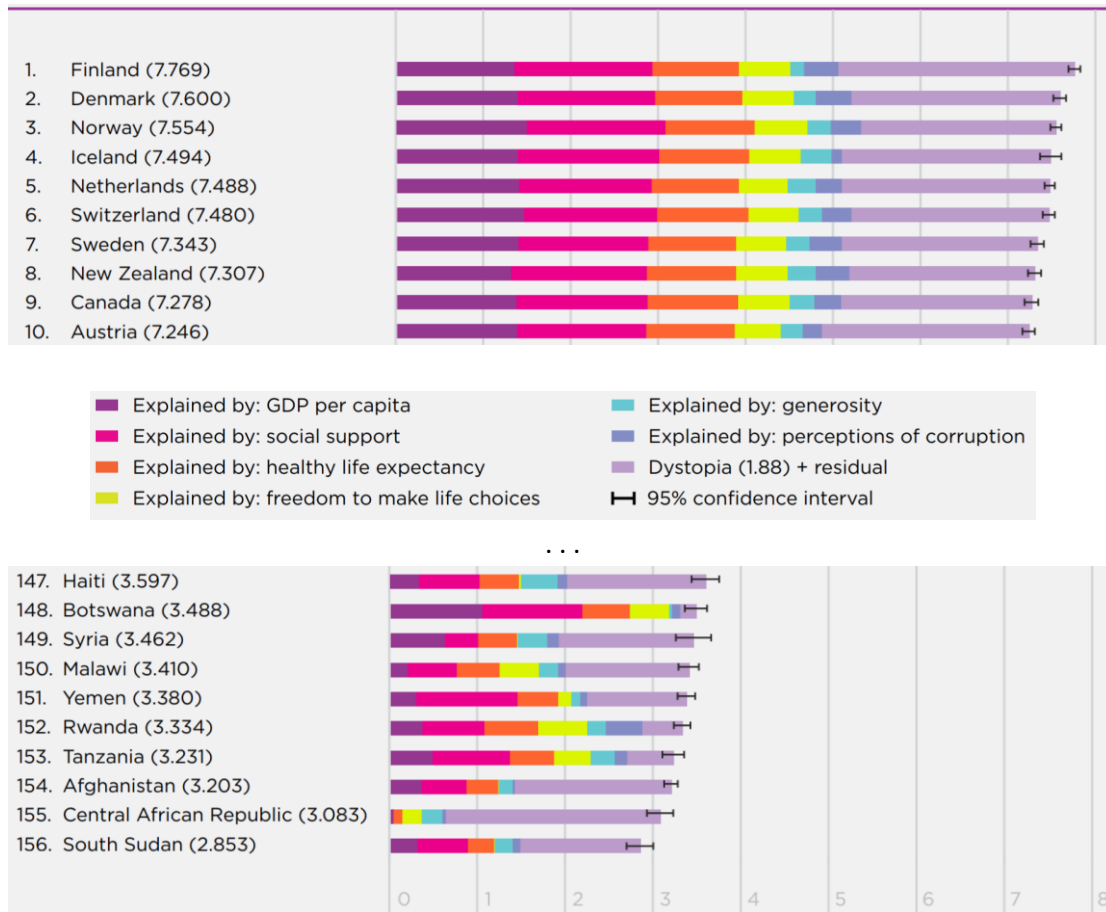
Bron: <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction>

⁴ "Please imagine a ladder, with steps numbered from 0 at the bottom to 10 at the top. The top of the ladder represents the best possible life for you and the bottom of the ladder represents the worst possible life for you. On which step of the ladder would you say you personally feel you stand at this time?"

⁵ "Taking all things together, would you say you are (i) Very happy, (ii) Rather happy, (iii) Not very happy or (iv) Not at all happy".

Die afwijkingen⁶ kunnen duiden op het belang van de wijze waarop men het overkoepelend begrip welvaart/geluk operationaliseert, maar misschien is het wel gewoon meetruis.

Het World Happiness Report presenteert en analyseert ook informatie over allerlei externe variabelen. Zo wordt in het rapport uit 2019 gekeken naar de correlatie van de *happiness* met de volgende grootheden: 1. bruto binnenlands product per hoofd (met de nodige correcties⁷); 2. sociale verbondenheid; 3. verwachte gezonde levensjaren; 4. vrijheid; 5. vrijgevigheid; en 6. afwezigheid van corruptie. Met behulp van statistische technieken wordt gekeken in hoeverre de gemeten *happiness* kan worden ‘verklaard’⁸ met ieder van deze variabelen. Het resultaat ziet er dan als volgt uit:

De kleuren laten het aandeel zien van elk van de genoemde externe variabelen.

Als ik het goed begrijp is er een simpel model gemaakt van de vorm

$$H = \sum a_i F_i + R, \quad R = R_{dys} + R_s$$

waarin H de *happiness* is en F_i de externe variabelen voorstelt. De formule wordt toegepast op ieder land afzonderlijk. R_{dys} is de *happiness* score voor een denkbeeldig land dat gekenmerkt wordt door de

⁶ Enkele landen, zoals Wit-Rusland en Rwanda, springen er flink uit. ik weet niet of dit nader onderzocht is.

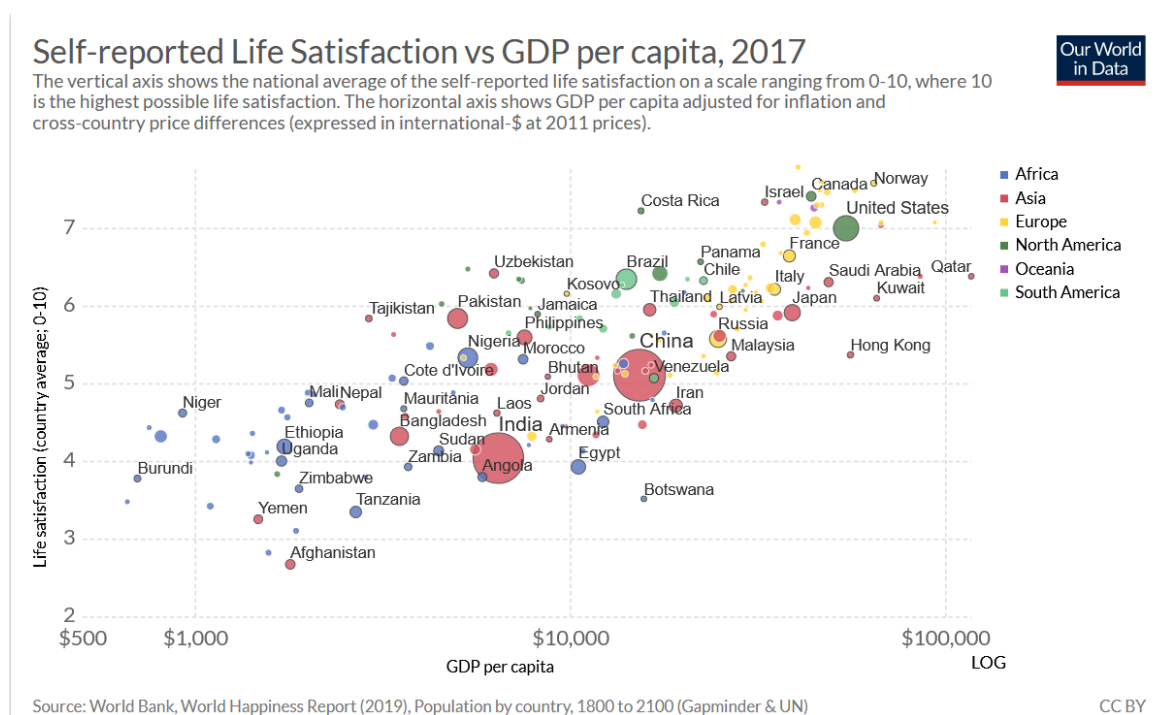
⁷ “adjusting for inflation and cross-country price differences”

⁸ Ik beschouw ‘verklaren’ als statistisch jargon. Zelf reserveer ik het begrip verklaren liever voor onderzoek naar causale samenhang.

laagst voorkomende scores op de externe variabelen in de hele database. R_s en de coëfficiënten a_i zijn bepaald door te eisen dat de formule een zo goed mogelijke beschrijving geeft van de *happiness*-data van alle landen. De waarden van R en de a_i F_i zijn met kleurtjes weergegeven in de figuur.

Het is interessant om de resultaten in detail te bekijken. Het is evident dat binnenlands product per hoofd, sociale verbondenheid en verwachte gezonde levensjaren de belangrijkste predictoren zijn in de top 10. In de laagste 10 is sociale verbondenheid relatief belangrijk. Het is ook duidelijk dat het model niet goed werkt voor de Centraal Afrikaanse Republiek.

Je kunt deze resultaten nog op allerlei manieren nader uitwerken en presenteren, bijvoorbeeld als het gaat om de relatie tussen bbp per hoofd en *happiness*. Bij een vergelijking tussen landen ziet dat er als volgt uit:

Bron: <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction>

Dit illustreert zowel de eerder gemelde correlatie als de spreiding. Er blijkt ook een relatie te zijn tussen economische groei en *happiness*-score. Twijfel aan dit verband door bijvoorbeeld Easterlin (zie bv Easterlin en Angelescu, 2011) bleek voort te komen uit een onzorgvuldige omgang met de vraagstelling (Stevenson en Wolfers, 2008).

Er is ook uitgebreid gekeken naar de verdeling van happiness binnen een land. Die verdelingen zien er voor verschillende delen van de wereld opvallend verschillend uit, maar er wordt wel vrijwel overal een positieve correlatie gevonden met het inkomen, zoals geïllustreerd in onderstaande figuur:

Self-reported life-satisfaction across the income distribution Our World in Data

For each country, incomes have been split into five groups with the same number of people (income quintiles). Lines show, country by country, the average self-reported life satisfaction of people at a given income quintile. (Data is for 2008 to 2014 depending on the country; Countries ordered by income.)

– Incomes are adjusted for price differences between countries

– Life-satisfaction is self-reported as the answer to the following survey question:

"Please imagine a ladder with steps numbered from 0 at the bottom to 10 at the top. Suppose we say that the top of the ladder represents the best possible life for you, and the bottom of the ladder represents the worst possible life for you. On which step of the ladder would you say you personally feel you stand at this time, assuming that the higher the step the better you feel about your life, and the lower the step the worse you feel about it? Which step comes closest to the way you feel?"

Data sources: World Bank for data on incomes by quintile (based on income shares by quintile and GNI per capita as the mean income); Gallup World Poll for life satisfaction by income quintile. The visualization is available at OurWorldinData.org where you find more visualizations and research on global development. Licensed under CC-BY-SA by the author Max Roser.

Bron: <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction>. De inkomenschaal is logaritmisch!

Kritiek

Op werkelijk alle aspecten van het World Happiness rapport is, mijns inziens terecht, kritiek geleverd.

De belangrijkste punten zijn:

- de relevantie van *happiness* zoals hier gedefinieerd
- de focus op het gemiddelde; de mediaan zou relevanter zijn, of, nog beter, de verdelingsfunctie
- de kwaliteit van de data
- de methode van statistische analyse
- de weergave van resultaten in het rapport

Het zou te ver gaan in dit beknopte overzicht om al deze punten te bespreken.

Desalniettemin geven de rapporten stof genoeg voor reflectie. Het is evident dat naast het bruto binnenlands product per hoofd ook sociale verbondenheid, het aantal verwachte gezonde levensjaren, vrijheid, vrijgevigheid en afwezigheid van corruptie belangrijke factoren zijn, en medebepalend voor de gemiddelde levenstevredenheid per land.

Niet alleen het geluk per land wordt gemonitord. Er zijn ook studies die zich meer in detail op specifieke emoties richten. Interessant vind ik de *Positieve Ervaring Index van Gallup* (<https://www.gallup.com/analytics/248906/gallup-global-emotions-report-2019.aspx>), die bijhoudt hoe vaak mensen positieve en negatieve emoties hebben (Gallup, 2019). De Positieve Ervaring Index neemt waarden aan tussen 0 en 100. De wereldwijd gemiddelde score bedraagt 71. Paraguay en

Panama stonden aan de top van de ranglijst met score 85. Van de top-10 lagen 9 landen in Latijns-Amerika, het andere land was Indonesië (score 83). Afghanistan (score 43) scoorde het laagst. In dat land gaf slechts een op de drie ondervraagden aan de dag ervoor gelachen te hebben. Dat geeft toch te denken. Het bevestigt m.i. dat het zin heeft om niet alleen welbevinden en levenstevredenheid te beschouwen maar ook andere subjectieve welzijnsindicatoren. En het bevestigt het belang van cultuur.

4. Monitoring brede welvaart

Dit hoofdstuk gaat over het CBS-rapport Monitoring Brede Welvaart & Sustainable Development Goals 2019 (CBS, 2019). Het is het tweede rapport in een serie. Het eerste rapport verscheen in 2018 (CBS, 2018). Beide rapporten geven een beeld van Nederland aan de hand van een groot aantal indicatoren.

Bij de keuze van indicatoren volgt het CBS de aanbevelingen van de Conference of European Statisticians (CES) (zie ook Appendix A), waarbij naar brede welvaart wordt gekeken vanuit drie perspectieven: 'hier en nu', 'later' en 'elders'. Bij 'later' gaat het om de weerslag van wat er nu in Nederland gebeurt op de brede welvaart van toekomstige generaties. Bij ('elders') om de weerslag van wat er nu in Nederland gebeurt op de brede welvaart van mensen elders in de wereld. Voor ieder van deze drie perspectieven is een serie indicatoren geselecteerd op basis van nationale en internationale literatuur en, voor een deel, op basis van enquêtes waarin burgers is gevraagd welke onderwerpen zij voor hun kwaliteit van leven belangrijk vinden. Uiteindelijk geeft de keuze van indicatoren inhoud aan het begrip 'brede welvaart'. Daarom volgt nu de complete lijst.

Brede welvaart – hier en nu

Brede welvaart 'hier en nu' (CES: Human well-being 'here and now') betreft de persoonlijke kenmerken van mensen, de kwaliteit van de omgeving waarin zij leven, en meer in het algemeen hun materiële welvaart en welzijn. De indicatoren zijn gegroepeerd in acht verschillende thema's:

Brede welvaart – hier en nu	
Welzijn	01. Tevredenheid met het leven
	02. Persoonlijke welzijnsindex
	03. Ervaren regie over het eigen leven
Materiële welvaart	04. Mediaan besteedbaar inkomen
	05. Individuele consumptie
Gezondheid	06. Gezonde levensverwachting mannen
	07. Gezonde levensverwachting vrouwen
	08. Overgewicht
Arbeid en vrije tijd	09. Langdurige werkloosheid
	10. Netto arbeidsparticipatie
	11. Hoogopgeleide bevolking
	12. Tevredenheid met vrije tijd
	13. Tijdverlies door files en vertraging
	14. Tevredenheid met werk (werknemers)

Wonen	15. Kwaliteit van woningen
	16. Tevredenheid met woning
Samenleving	17. Contact met familie, vrienden of buren
	18. Inspraak en verantwoordingsplicht
	19. Vertrouwen in instituties
	20. Vertrouwen in mensen
	21. Ontwikkeling normen en waarden
	22. Vrijwilligerswerk
Veiligheid	23. Vaak onveilig voelen in de buurt
	24. Slachtofferschap van misdaad
Milieu	25. Beheerde natuur in Natuur Netwerk Nederland
	26. Kwaliteit van zwemwater binnenwateren
	27. Living Planet Index (biodiversiteit, etc)
	28. Stedelijke blootstelling aan fijnstof (PM2,5)
	29. Milieuproblemen

Brede welvaart – later

Het is niet goed mogelijk om nu al iets te zeggen over de toestand van de wereld later, maar het is wel mogelijk om iets te zeggen over de hulpbronnen waarvan men nu verwacht dat volgende generaties die nodig hebben om een zelfde niveau van welvaart te kunnen bereiken als de huidige generatie. Met Brede welvaart 'later' (CES: human well-being 'later') richt het CBS zich dan ook op het in kaart brengen van de veranderingen die nu plaats vinden in die hulpbronnen. Er worden vier soorten hulpbronnen ('kapitaal') onderscheiden: economisch, natuurlijk, menselijk en sociaal. Het CBS stelt dat de hoeveelheid kapitaal per inwoner op zijn minst gelijk moet blijven, willen volgende generaties een zelfde niveau van welvaart kunnen bereiken. Mij lijkt dat nog niet zo vanzelfsprekend, maar het kan geen kwaad om na te gaan hoe we met hulpbronnen omgaan.

Ook hier meerdere indicatoren, gegroepeerd in de vier genoemde thema's:

Brede welvaart – later	
Economisch kapitaal	01. Fysieke kapitaalgoederenvoorraad
	02. Kenniskapitaalgoederenvoorraad
	03. Gemiddelde schuld per huishouden
	04. Mediaan vermogen van huishoudens
Natuurlijk kapitaal	05. Fossiele energiereserves
	06. Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit
	07. Beheerde natuur in NNN
	08. Fosforoverschot
	09. Stikstofoverschot
	10. Living Planet Index (biodiversiteit)
	11. Oppervlakte- en grondwaterwinning
	12. Stedelijke blootstelling aan fijnstof (PM2,5)
	13. Cumulatieve CO ₂ -emissies
Menselijk kapitaal	14. Gewerkte uren
	15. Hoogopgeleide bevolking
	16. Gezonde levensverwachting vrouwen
	17. Gezonde levensverwachting mannen

Sociaal kapitaal	18. Vertrouwen in mensen
	19. Discriminatiegevoelens
	20. Vertrouwen in instituties

Als ik het goed begrijp gaat dit over de situatie in Nederland, dus bv de biodiversiteit in Nederland. De vernietiging van natuurlijk kapitaal elders in de wereld met mogelijk grote invloed op de Nederlandse burgers in de toekomst blijft dus onbelicht.

Brede welvaart – elders

Dit perspectief geeft weer hoe men denkt dat Nederland de welvaart elders beïnvloedt. Wie meer wil weten over de feitelijke welvaart elders is aangewezen op andere informatiebronnen, zoals het World Happiness report.

Brede welvaart ‘elders’ gaat dus over het gedrag van de Nederlandse samenleving en de verwachte invloed daarvan op banen, inkomens, niet-hernieuwbare hulpbronnen en milieu in andere landen. De indicatoren worden ondergebracht bij twee thema’s: 1. handel en hulp; en 2. milieu en grondstoffen.

Brede welvaart – elders	
Handel en hulp	01. Totale invoer uit LDC’s (least developed countries)
	02. Ontwikkelingshulp (bestedingen aan)
	03. Overdrachten (van migranten naar familie, etc)
Milieu en grondstoffen	04. Invoer fossiele energiedragers
	05. Invoer fossiele energiedragers uit LDC’s
	06. Invoer metalen
	07. Invoer metalen uit LDC’s
	08. Invoer niet-metaal mineralen
	09. Invoer niet-metaal mineralen uit LDC’s
	10. Invoer biomassa
	11. Invoer biomassa uit LDC’s
	12. Broeikasgasvoetafdruk

Hoe scoorde Nederland in 2019?

De waarden van de verschillende indicatoren worden weergegeven op zogenaamde dashboards. Een gedetailleerde bespreking zou hier te ver voeren. Maar enkele hoofdpunten mogen niet onvermeld blijven.

Hier en nu

- Individueel welzijn nam verder toe; slachtofferschap van misdaad nam gestaag af.
- Op samenleving, materiële welvaart, welzijn, en arbeid en vrije tijd scoort Nederland vrij hoog in de EU-ranglijst.
- Nederland is een van de laagst scorende EU-landen als het gaat om vrouwen in managementposities.
- Hogere consumptie en toegenomen arbeidsparticipatie.
- Huisvesting en arbeid laten een dalende trend zien.
- Overgewicht neemt verder toe.

- Het tijdverlies door files en vertragingen stijgt.
- Hogere blootstelling aan fijnstof in steden, mensen ervaren meer milieuproblemen.

Er is ook naar de verdeling over de bevolking gekeken. Dit springt er wel uit:

- Gemiddeld scoren mensen met een lage opleiding en mensen met een niet-westerse herkomst op indicatoren afzonderlijk veelal beneden gemiddeld.

Later

- Het opgestelde vermogen aan groene energie is in 2018 met een vijfde toegenomen.
- In 2018 was de broeikasgasuitstoot in Nederland 14,5 procent lager dan in 1990, maar de laatste jaren min of meer constant. De reductie sinds 1990 is grotendeels bereikt door de afname van de uitstoot van methaan en lachgas. De uitstoot van CO₂ was 1 procent lager dan in 1990. Daarmee is de Nederlandse uitstoot van broeikasgassen hoog in vergelijking met andere EU-landen.
- Het fosfor- en stikstofoverschot in de landbouw is recentelijk afgenomen.
- De hoeveelheid grond bestemd voor natuur of natuur-inclusieve landbouw stijgt.
- Op het gebied van het milieu neemt Nederland veelal een positie in het onderste deel van de Europese ranglijst in.

Elders

- De Nederlandse broeikasgasvoetafdruk is in 2018 toegenomen.
- Nederland handelt relatief veel met (arme) landen. Dat leidt tot inkomsten aldaar, maar ook tot uitputting van natuurlijke hulpbronnen.
- De totale invoer van fossiele energiedragers en biomassa in Nederland stijgt trendmatig en ook de import van metalen en mineralen is recentelijk toegenomen. De Nederlandse grondstoffenvoetafdruk is in 2017 groter geworden.

Een uitgebreid overzicht is te vinden in CBS (2019). Daar ook een grafische weergave van de dashboards, die een beeld geven van waar Nederland staat op dit moment, en wat dit naar verwachting betekent voor ontwikkelingen elders en in de toekomst. Een voor de hand liggende vraag is natuurlijk wat je kunt met al die informatie. Daarover meer in het volgende hoofdstuk.

5. Sturen op brede welvaart

Door de eeuwen heen is er veel geschreven over het individuele menselijk streven naar geluk. Denk aan het werk van Epicurus en de stoïcijnen. In dit hoofdstuk wil ik wat nader ingaan op ideeën over de rol van de overheid daarbij.

Sturen op geluk?

Sturen op geluk is niet nieuw. Op internet vond ik een citaat uit de Arthashastra, een Indiase verhandeling over staatkunde uit de antieke Oudheid:

In the happiness of his subjects, lies his happiness; in their welfare, his welfare;
whatever pleases himself, he does not consider as good, but whatever pleases his
subjects he considers good⁹

Wanneer dit geschreven werd is niet bekend, maar volgens de traditie was de auteur ene Kautilya en was het een advies aan keizer Chandragupta Maurya (ca 340-293 v.C.). Het citaat is onderdeel van een handleiding waarin beschreven wordt hoe een vorst de macht kan behouden.

Het behoud van de macht was ook een belangrijke drijfveer voor de Romeinse keizers, die met brood en spelen het volk gunstig wilden stemmen.

Veel later formuleerde Jeremy Bentham (1789) zijn utilitaristische principe als volgt:

it is the greatest happiness of the greatest number that is the measure of right and wrong.

Vermeerderen van geluk stelde hij gelijk aan het vermeerderen van het genot en het verminderen van de pijn. Bentham noemde daarbij ook de rol van de overheid:

A measure of government ... may be said to be conformable to or dictated by the principle of utility, when ... the tendency which it has to augment the happiness of the community is greater than any which it has to diminish it.

Het utilitarisme is niet onomstreden. Aristoteles vond al dat een deugdzame levenswijze belangrijker is dan genot. En Immanuel Kant vond het utilitarisme te veel op het individu gericht en kwam daarom met zijn categorisch imperatief. Meer recent pleitte Amartya Sen (1985) voor het stellen van ontplooiing (de capabilities benadering, capabilities = 'capaciteit in aanleg') als belangrijkste sociaal doel.

Daarnaast was er ook kritiek op de vaagheid van het begrip geluk. Zo schreef Hennisman (1972):

Dat het welvaartsbegrip aldus een uiteenlopende inhoud heeft, leidt inderdaad licht tot verwarring. Maar als men om die reden het formele welvaartsbegrip ondoelmatig acht, is de vervanging ervan door welzijn een bijzonder ongelukkige keus. Daar deze term in nog veel mindere mate een vaststaande betekenis heeft dan welvaart voert hij van de regen in de drop.

Destijds een valide argument wellicht, nu lijkt het toch wat achterhaald door wat inmiddels bekend is uit het geluksonderzoek.

Dat het debat nog steeds doorgaat blijkt bijvoorbeeld uit een bundel opstellen "Sturen op geluk, Geluksbevordering door nationale overheden, gemeenten en publieke instellingen" (SCP, 2012). Sommige auteurs (Stolwijk en Gelauff, 2012) zijn van mening dat overheidsbeleid gebaseerd op

⁹ Geciteerd in Vyas-Doorgapersad, Shikha en Coskun Can Aktan, 2017. Progression from ideal state to good governance: an introductory overview. Int. J. of Business and Management Studies vol 9, no 1.

geluksonderzoek hooguit kan leiden tot kleine verbeteringen. Veenhoven (2012) daarentegen pleit voor gericht sturen op geluk met een bijbehorende verschuiving van prioriteiten.

Ondertussen hakketakken Nederlandse politici over de vraag of de overheid wel of geen geluksmachine zou moeten zijn. Premier Mark Rutte zou regelmatig gezegd hebben “De overheid is geen geluksmachine”. Ik kan geen brontekst vinden met die uitspraak zodat het gissen is naar de exacte formulering en de context. Ik vermoed dat Rutte bedoelt dat mensen er zelf ook iets aan moeten doen terwijl links de rol van de overheid benadrukt.

In *Should happiness-maximization be the goal of government?* zette Duncan (2010) de bezwaren tegen het utilitarisme nog eens op een rij. Dit zijn de belangrijkste punten:

- Een keuze van individuen voor geluk impliceert niet dat dat voor de staat ook het belangrijkste moet zijn. Vrijheid, mensenrechten, deugd, het realiseren van *capabilities*, en rechtvaardigheid zijn misschien wel belangrijker. De ethiek van de staat is niet automatisch de geaggregeerde wens van individuen.
- Geluk is iets persoonlijks. Overheidsbemoeienis zou personen met een afwijkende geluksbeleving kunnen schaden en stigmatiseren.
- Het is denkbaar dat een minderheid moet lijden onder het streven naar meer geluk door en voor de meerderheid.
- Bij het omzetten van een geluksfilosofie in een actieplan speelt politieke visie onvermijdelijk een grote rol.
- Sturen op geluk is moeilijk. Er kunnen onbedoelde neveneffecten optreden¹⁰.

Daar komt nog bij dat we in hoofdstuk 2 gezien hebben dat externe factoren maar een beperkte invloed hebben op iemands welzijn. Geluk kun je dus niet maken. Maar je kunt het wel bevorderen. Het optimaliseren van het collectieve welzijn heeft de laatste jaren daarom veel aandacht gekregen. Het lijkt er op dat de meeste mensen van nature kiezen voor geluk, en dat er een collectief streven is om welzijn en welvaart, in de brede zin, maatschappelijk te bevorderen.

Sturen op brede welvaart

In veel landen is er aandacht voor de bevordering van brede welvaart. Bhutan liep misschien voorop, maar andere landen volgden. Een voorbeeld is te vinden in Seaford en Marks (2012) met een beschrijving van de ontwikkelingen in Engeland. En recentelijk was Nieuw-Zeeland in het nieuws met een begroting die uitdrukkelijk de bevordering van welzijn boven economische groei als doel stelde:

It is my great pleasure to present the second Budget of this Coalition Government and the first Wellbeing Budget for New Zealand. From the day we took office, this Government has committed to putting the wellbeing of current and future generations of New Zealanders at the heart of everything we do. Budget 2019 shows we are delivering on that commitment¹¹.

In Nederland heeft het kabinet de aanbevelingen van de commissie Brede Welvaart¹² overgenomen. Een van de gevolgen is de publicatie van de in het vorige hoofdstuk besproken CBS Monitor Brede Welvaart, die op Verantwoordingsdag door de minister van Economische Zaken en Klimaat samen

¹⁰ Zie ook Merton's (1936) *The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action* en https://en.wikipedia.org/wiki/Unintended_consequences

¹¹ <https://www.budget.govt.nz/budget/2019/speech/index.htm>

¹² <https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/34298-3.pdf>

met een kabinetsreactie naar de Tweede Kamer gestuurd wordt om de basis van het Verantwoordingsdebat te verbreden.

Het is interessant om te kijken hoe dat dan gaat. In het verslag van het laatst gevoerde verantwoordingsdebat¹³ (6 juni 2019) valt op dat de uitdrukking ‘brede welvaart’ 61 keer gebezigd wordt. Daarbij wordt in ongeveer de helft van de gevallen selectief geciteerd uit de monitor om aandacht te vragen voor bepaalde zaken. Het wekt de indruk dat het begrip ‘brede welvaart’ een soort kleinste gemene veelvoud is van wat de verschillende partijen belangrijk vinden, waar iedereen dan naar geloven uit kan putten. Dat neemt niet weg dat ook veel sprekers pleiten voor een meer integrale benadering, en inbedding van de monitor in de plancyclus van de overheid. Onze premier reageerde daarop als volgt:

Het zou wel interessant zijn (. . .) om te verkennen of het mogelijk is om meer richting aan de interpretatie van de indicatoren in de monitor te geven. (. . .) Ik zou willen voorstellen dat wij verkennen of het mogelijk is om de monitor meer in de beleidscyclus zelf te gebruiken, waarbij gedacht zou kunnen worden aan het rapporteren over resultaten in de monitor met de vraag of en hoe beleid eraan heeft bijgedragen. De vraag die daarop volgt, is dan welke beleidsopties er zijn om invloed uit te oefenen op de resultaten. Dat is voor meerdere indicatoren in de monitor buitengewoon complex. Die verkenning zal dus tijd kosten, maar als we dat doen, denk ik dat we de monitor weer een stap verder helpen.

Ik ben benieuwd wat de door Rutte voorgestelde verkenning op gaat leveren.

Ondertussen leeft het onderwerp wel. Kranten en tijdschriften schrijven regelmatig over Welvaart en Welzijn, en het Economisch Statistisch Bulletin (ESB, 2019) wijdde er een heel themanummer aan. Het is de moeite waard om de ontwikkelingen te blijven volgen.

6. Slotopmerkingen

Subjectief welzijn is een belangrijke variabele. Wat je er vanuit beleidsperspectief mee aan moet is een filosofische kwestie. Een mogelijk doel is optimaliseren. Maar hoe? En per wat? Per land? Mondiaal? En wat is een optimale verdeling?

Onderzoek heeft zicht gegeven op externe indicatoren die, naast het bbp, correleren met welzijn. Dit heeft geleid tot het begrip ‘brede welvaart’, dat welzijnsindicatoren en welvaartsindicatoren combineert.

De keuze van de indicatoren is tot op zekere hoogte wetenschappelijke onderbouwd, maar niet voor alle indicatoren in gelijke mate.

Individueel verschillen in het belang dat zij hechten aan de verschillende indicatoren. Ook politieke visies verschillen. Het baseren van beleid op een enkele welzijnsindicator lijkt daarom niet verstandig, en het is dus goed dat het CBS een breed spectrum van indicatoren presenteert.

¹³ https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/detail/76ba5ec4-a0e6-4013-a46a-7ba6b4a8305d

Landen als Bhutan en Nieuw Zeeland sturen op welvaart. In de Nederlandse politiek speelt 'brede welvaart' ook een rol. Daarbij wordt niet alleen rekening gehouden met het actuele welzijn in Nederland maar ook met het welzijn later en elders.

Het gebruik van de Monitor Brede Welvaart in de plancyclus van de overheid is nog beperkt. Het valt nog te bezien hoe dit zich zal gaan ontwikkelen.

Bevordering van het subjectieve welzijn door onderwijs of interventies krijgt relatief weinig aandacht van de politiek.

7. Appendix A - Mijlpalen in de ontwikkeling van welvaartsindicatoren

2008

Instelling van de Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Deze commissie (voorzitter: Joseph E. Stiglitz; economisch adviseur: Amartya Sen; coördinator: econoom Jean-Paul Fitoussi) wees op de beperkingen van het bbp als indicator en stelde alternatieve indicatoren voor die rekening houden met het sociaal welzijn en het duurzaam karakter van ontwikkeling (Stiglitz, Sen en Fitoussi, 2009). Daarbij werd niet alleen gekeken naar welvaart hier en nu, maar ook naar welvaart elders en later.

2011

De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) publiceert een compendium van welzijnsindicatoren (OECD, 2011).

2012

Bhutan's premier Jigme Thinley en Ban Ki-Moon, secretaris generaal van de Verenigde Naties (VN) organiseren een High Level Meeting: Well-being and Happiness: Defining a New Economic Paradigm to encourage the spread of Bhutan's GNH philosophy.

2014

De door de VN gesteunde Conference of European Statisticians (CES) formuleert aanbevelingen voor het meten van Duurzame Ontwikkeling. Het CES-meetsysteem (UNECE, 2014) is internationaal overgenomen door circa 65 landen en door de OESO. Statistische bureaus zoals het CBS implementeren de aanbevelingen. Verwarrend is wel dat CES voor brede welvaart de term 'human well being' gebruikt, omdat de indicatoren zowel welzijn als welvaart meten.

2015

In Nederland wordt de tijdelijke Tweede Kamercommissie Breed Welvaartsbegrip (voorzitter Rik Grashoff) ingesteld. Ook deze commissie zocht naar middelen, naast het bbp, om welvaart in kaart te brengen. Het jaar daarop publiceert de commissie Grashoff haar eindrapport. Het Nederlandse kabinet neemt de aanbevelingen over en verzoekt het CBS om jaarlijks een Monitor Brede Welvaart te publiceren.

2018

De High-Level Expert Group on the Measurement of Economic Performance and Social Progress presenteert het rapport *Beyond GDP: Measuring What Counts for Economic and Social Performance* (OECD, 2018). Dit is een van de conclusies:

There is no simple way of representing every aspect of well-being in a single number in the way GDP describes market economic output. This has led to GDP being used as a proxy for both economic welfare (i.e. people's command over commodities), and general welfare (which also depends on people's attributes and non-market activities). GDP was not designed for this task. We need to move "Beyond GDP" when assessing a country's health, and complement GDP with a **broader dashboard of indicators** that would reflect the distribution of well-being in society and its sustainability across its social, economic and environmental dimensions. The challenge is to make the dashboard small enough to be easily comprehensible, but large enough to summarise what we care about the most.

In dat zelfde jaar verschijnt in Nederland de eerste CBS Monitor Brede Welvaart met een breed dashboard van indicatoren, in lijn met bovenstaande aanbeveling. In 2019 verscheen de volgende editie onder de titel Monitor Brede Welvaart & Sustainable Development Goals 2019.

8. Appendix B - Alternatieve indicatoren

Vermeldenswaard is een poging van de Universiteit Utrecht en de Rabobank om toch tot één enkele Brede Welvaartsindicator te komen. Hun indicator, BWI (Rijpma et al, 2017), integreert elf dimensies van brede welvaart in één integrale maatstaf. Resultaten zijn te vinden in Aalders et al (2019), voor Nederland als geheel en voor veertig regio's. Belangrijke kritiekpunten lijken mij de subjectieve aard van de selectie van de elf dimensies en de wijze van middelen.

Ook eerdere pogingen om verschillende aspecten van de brede welvaart in één indicator te vatten lijden aan dit euvel. Typische voorbeelden zijn:

- Gross National Well-being index (<https://www.iim-edu.org/grossnationalhappiness>)
- Bhutan Gross National Happiness Index (<http://www.grossnationalhappiness.com>)
- Sustainable Society Index of 2008 (<http://www.ssfindex.com>)
- Better Life Index of 2011 van de OESO (<https://www.oecd.org/statistics/better-life-initiative.htm>)
- Social Progress Index of 2013 (<https://www.socialprogress.org>)

Het gaat hierbij meestal om indicatoren, die zowel iets zeggen over de mensen als over de omgevingsfactoren.

9. Literatuur

Aalders, R., Bas van Bavel, S. Hardeman, T. van der Lippe, O. Raspe, A. Rijpma en E. Stam, 2019. Brede welvaart pas na tien jaar boven niveau van voor de economische crisis. Rapport Rabobank/Universiteit Utrecht. https://www.uu.nl/sites/default/files/190620_bwi_def.pdf.

Bentham, Jeremy, 1789. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation.

Bergh, J. C. J. M. van den, 2009. The GDP paradox. *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 117–135. doi:10.1016/j.joep.2008.12.001.

- Brybaert, Marc, 2018. Fundamenten van de psychologie. Hoofdstuk 6: Motivatie. Owl Press.
- CBS, 2018. Monitor Brede Welvaart 2018. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/20/monitorbrede-welvaart-2018>.
- CBS, 2019. Monitor Brede Welvaart & SDG's 2019. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2019/20/monitor-brede-welvaart-sdg-s-2019>
<https://www.pbl.nl/nieuws/nieuwsberichten/2019/brief-planbureaus-over-brede-welvaart>.
- Diener, Ed, Richard E. Lucas en Shigehiro Oishi, 2018. Advances and Open Questions in the Science of Subjective Well-Being. *Collabra: Psychology*, 4(1), 15. DOI: <https://doi.org/10.1525/collabra.115>.
- Duncan, G., 2010. Should happiness-maximization be the goal of government? *Journal of Happiness Studies*, Volume 11, Number 2, 163-178. DOI: 10.1007/s10902-008-9129-y.
- Easterlin, R.A. en L. Angelescu, 2011. Modern Economic Growth and Quality of Life: Cross-Sectional and Time Series Evidence, in Land, Michalos, and Sirgy (ed.). *Handbook of Social Indicators and Quality of Life Research*. Springer.
- ESB, 2019. Meten van welvaart. ESB, 4772S - 11 april 2019 - jaargang 104. <https://esb.nu/esb/20051494/dossier-meten-van-welvaart>.
- Gallup, 2019. Global Emotions Report, 2019. <https://news.gallup.com/interactives/248240/global-emotions.aspx>.
- Helliwell, J., Layard, R. en Sachs, J., 2019. World Happiness Report 2019. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Hennipman, P, 1972. Welvaartstheorie of welzijnstheorie. ESB, 57(2832), 79–84.
- Johnston, Elisabeth en Leah Olsen, 2015. *The Feeling Brain: The Biology and Psychology of Emotions*. W.W. Norton & Company.
- Maslow, A.H., 1943. A Theory of Human Motivation, *Psychological Review* 50(4), 370-396.
- Merton, Robert K., 1936. The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action. *American Sociological Review*. 1 (6), 895.
- OECD, 2011, Compendium of OECD well-being indicators. OECD Publishing, Parijs. <http://www.oecd.org/general/compendiumofoecdwell-beingindicators.htm>.
- OECD, 2018. Beyond GDP: Measuring What Counts for Economic and Social Performance. <https://www.oecd.org/corruption/beyond-gdp-9789264307292-en.htm>.
- Rijpma, Auke, Michail Moatsos, Martijn Badir en Hans Stegeman, 2017. Netherlands beyond GDP: A Wellbeing Index. <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/78934/>.
- Roberts, B. W. en R.W. Robins, 2000. Broad Dispositions, Broad Aspirations: The Intersection of Personality Traits and Major Life Goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(10), 1284–1296. <https://doi.org/10.1177/0146167200262009>.
- SCP, 2012. Sturen op geluk. Geluksbevordering door nationale overheden, gemeenten en publieke instellingen. Redactie: Cretien van Campen, Ad Bergsma, Jeroen Boelhouwer, Jacqueline Boerefijn en Linda Bolier. <https://www.scp.nl/dsresource?objectid=ac81ebbb-137a-4349-ac4e-46d12f464e9a&type=org>.
- Seaford, Charles en Nic Marks, 2012. The practical politics of well-being in the UK. In SCP (2012).
- Sen, Amartya, 1985. *Commodities and Capabilities* (1st ed.). North-Holland, Amsterdam.
- Stevenson, B. and J. Wolfers, 2008. Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin Paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1-87.
- Stiglitz, J.E., A. Sen en J.-P. Fitoussi, 2009. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Commission on The Measurement of Economic Performance and Social progress. Parijs.
- Stolwijk, Herman en George Gelauff, 2012. Gelukkiger met geluksbeleid? In SCP (2012).

- UN, 2015. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015: Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations.
<https://undocs.org/A/RES/71/313>.
- UNECE, 2014. Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development. United Nations, New York/Genève.
https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2013/CES_SD_web.pdf.
- Veenhoven, Ruut, 2012. Sturen op geluk: is dat mogelijk en wenselijk? In SCP (2012).
- Ward, David and Marta Lasen, 2009. An Overview of Needs Theories behind Consumerism. European School of Economics.
https://www.researchgate.net/publication/23961616_An_Overview_of_Needs_Theories_behind_Consumerism.
- WHO, 1998. Wellbeing Measures in Primary Health Care/The Depcare Project. WHO Regional Office for Europe: Copenhagen.
http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0016/130750/E60246.pdf.